

МАТИЦА СРПСКА И МАТИЦА СЛОВЕНАЧКА

МИЛЧЕК КОМЕЉ

КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ ДВЕЈУ СРОДНИХ УСТАНОВА –
МАТИЦЕ СЛОВЕНАЧКЕ И МАТИЦЕ СРПСКЕ

Поштоване даме и господо, у име Матице словеначке срдечно поздрављам наше уважене госте – председника Матице српске проф. др Драгана Станића и генералног секретара Матице српске доц. др Ђорђа Ђурића.

Изложбом одабраних књижних издања најстарије српске културне и научне институције и издавачке куће, поштовања достојне Матице српске, коју су нам припремили њени сарадници, започињемо обновљену сарадњу Матице словеначке и Матице српске. Матица српска је најстарија међу матицама словенских народа; основана је још 1826. године, док је Матица словеначка једна од последњих, млађа од ње 38 година. Стога је Матица словеначка у погледу организације као узоре имала све претходне матице на које је могла да се угледа. На самом почетку је у облику тзв. књижевне узајамности успоставила сарадњу и с Матицом српском у Новом Саду, а од 1868. и са Српским ученим друштвом у Београду. Одмах након оснивања Матице словеначке, Матица српска је прихватила Левстиков позив на сарадњу и, с великом радошћу што приступа „братском савезу”, поклонила нам своје књиге. Приликом прославе стопедесетогодишњице Матице српске, коју је наш тадашњи секретар Штефан Барбарич назвао културним догађајем првог реда и од државног значаја, Матици словеначкој и Словеначкој академији наука и уметности додељена је специјална споменица и спомен-плакета.

Управо прошле године, кад смо ми прослављали стопедесетогодишњицу Матице словеначке, Матица српска је славила стопедесетогодишњицу свог пресељења из Пеште у војвођански град Нови Сад, који је тиме био уздигнут на пиједестал српске Атине, на коме стоји и до дана данашњег. Матица српска за Србе има, у начелу, сличан значај и историјску улогу као и Матица словеначка за Словенце, осим што је Матица српска далеко већа. Као и за Матицу словеначку, и за њен настанак и процват у великој мери су заслужни родољуби – мецене, који су помогли да се оснује и знаменита ликовна Галерија Матице српске; поред тога, Матица поседује и најбогатију српску библиотеку, као и издавачку кућу.

Деловањем наше Матице ми, Словенци, покушали смо да се отргнемо од немачке културне доминације, као и Срби, посебно од турске и угарске, а и једни и други са жељом да сачувамо и културно уздигнемо свој народ, базирајући се на уверењу о ослободилачкој улози и значају уметности и науке као и свести о повезујућој улози словенства, која је због историјских искушења данас мање видљива, мада и даље остаје чињеница да смо ми, Словени, битан део савремене Европе у којој такође морамо да афирмишемо своје културе и, у условима надируће глобализације, очувамо властити језик. Национална свест нам је свима данас подједнако потребна; међутим, брижљиво чување своје националне баштине, тако својствено српској култури, као и словеначко тражење сопствене самобитности, нарочито присутно у прошлости, никако не значи бесплодно затварање у своје националне оквире, јер смо и једни и други достигли своје стваралачке врхунце управо у плодносном контакту с најширим европским хоризонтом. У књизи о историји Србије, коју је издала Матица словеначка, можемо прочитати да је Владимир Јовановић, осим што је уздизао српски национални дух, још у XIX столећу сањао о Уједињеним европским државама; српски глас о потреби да се у некадашњој Југославији заустави нарастајућа отуђеност од заједничког европског културног наслеђа одзвањао је и у *Гласнику Матице словеначке*.

Антон Ашкерц је већ у XIX веку песму „На Калемегдану” завршио стиховима о историјском усуду јужнословенских народа: „Тако смо, Европо, чували те ми / од удара народа дивљих, / тако смо, ах, младе дане протраћили / ми, југословенски – варвари”.

Након осамостаљења ми смо најпре успоставили тешње везе с Матицом хрватском, јер нам је то суседни народ, па је зато међу нама и највише узajамних контаката, а и културе су нам прожете сличним духом, тако да смо једно време, у прошлости, а због наше малобројности, тежили чак стапању обају језика наших народа. Некадашње илирске тежње углавном су кочиле настанак Матице

словеначке јер су неки још тада желели да се она прикључи Матици хрватској; ипак, својом независном Матицом ми смо потврдили свој национални идентитет који се темељи на продубљивању властите културе, што се може рећи и за Матицу српску.

Заједничко исходиште, односно најмањи заједнички именитељ у повезивању свих матица готово засигурно представља мисија Св. Тирила и Методија у IX веку, која је за Словене била од епохалног значаја. Међутим, њене последице су, можда, још онајмање очигледне баш у Словенији, јер смо већ у X веку потпали под немачку власт, тако да смо се европеизирали по богослужбеној употреби латинског, а не црквенословенског језика; успомену на њега тек у XIX веку интензивније буди бискуп Антон Мартин Сломшек. Србија је, с друге стране, из руку њихових ученика примила ћирилицу и прикључила се источном, православном црквеном, односно византијском културном простору, због чега се тешње повезала с Русијом. Ипак, то не значи да се наша два народа нису познавала, у црквеноисторијском погледу већ због тежње ка екуменизму, док је још вековима пре настанка првих матица, у циљу ширења протестанизма међу Јужним Словенима, Примож Трубар, у настојању да муслимане преведе у хришћанску веру, издао неколико књига на ћирилици; из XVI века сеже и историја досељавања тзв. ускока на територију Војне крајине и у Словенију, а успомена на њих живи не само у књижевности него још и данас у неколико села у Белој Крајини, где један унијатски свештеник, у духу те традиције, негује уметност иконописања.

У тежњи ка свесловенској међусобној повезаности појављивале су се чак и такве идеје, а то се посебно односи на аутора латинично-ћириличног абецедника Матију Мајара Зиљског, да Словенци приме ћирилично писмо, као и да сви Словени прихвате црквенословенски језик као свој заједнички језик. У том духу је Андреј Ајншпиелер (Einspieler), који је видео идеал у тзв. илирскословенском језику, саветовао „да Сербљи Словенцима и Словенци Сербљима лепо и љубазно у сусрет крену”, другим речима – да и надаље пишу свако својим језиком, али према Мајаровим Правилима. Ипак, мало трезнијим и самосвеснијим главама такво међусобно језичко односно културно приближавање, с обзиром на наш дотадашњи културни развој, чинило се потпуно бесмисленим или бар прекасим; због тога смо наставили да се развијамо свако својим независним путем. Пошто су нас, ипак, повезивали заједнички словенски корени, наши преци су, макар из културне радозналости, и у Матици словеначкој тежили да ближе упознају српски народ и његову културу. Тако је при Матици словеначкој издата књига *Словенство* (*Slovanstvo*), у којој је Макс Плетершник

исцрпно представио и Србе, а затим нам их је у Мохорјевој издавачкој кући¹ у Целовцу свестрано приказао, заједно с Бугарима, Антон Безеншек, који је с великом наклоношћу окарактерисао, између осталог, и српски значај за све словенске народе, а посебно широкогрудо гостољубље и велику љубав према домовини. У издањима Матице словеначке у XIX и почетком XX века спорадично су се појављивали чланци и о Косовском боју (Рутар), о словенским, а међу њима и српским обичајима (Ф. Хубад), о значајном српском књижевнику Јовану Рајићу (Илешич), о Доситеју Обрадовићу (Илешич), о црногорским и српским народним лекарима (И. Навратил); са Србијом, а још више с Црном Гором, упознавали су нас аутори путописа – од Курипечича, преко Ивана Книфица, који је 1902. године изнео запажање о томе како су Срби поносни на своју ћирилицу, па све до млађих попут Луиса (Алојза) Адамича и Симона Јенка, који у својој песми шаље поздраве браћи на Југу покрај Саве. Године 1911. Матица словеначка је у сарадњи с Матицом српском објавила *Смојџру јужословенских културних друштва*. О Србима су непрестано извештавали наши културни часописи, посебно ревија *Словен (Slovan)*; с наклоношћу смо пратили и балканске ратове за ослобођење од Турака. Тако је Антон Ашкерц, између осталог, аутор песме „Српско девојче” („Srbsko dekle”), написане у Новом Саду, а објавио је и песму о пробуђеном Краљевићу Марку, као што је то учинио и Јосип Стритар.

О узајамном познавању, сарадњи и поштовању јасно сведочи и то што су још у XIX веку тројица Словенаца били примљени у Друштво српске словесности (касније Српска академија наука и уметности), а међу њима су Блајвајс (Bleiweis) и Косески, који у једној од својих песама говори и о Боју на Косову. У песми „Водени дух” („Povodni mož”) Франца Прешерна слушамо о лепоти Љубљанчанке Уршке тамо „где се Дунав придружује Сави”, па је можда и зато у српском преводу ова песма објављена већ 1837. године у *Лейојису Матице српске*. Највећи симбол плодне сарадње у прошлости представља судбински стваралачки сусрет Јернеја Копитара и Вука Карацића, који је, између осталих, и Словенце упознао са српском народном епском поезијом, чувеном у читавом свету; њоме се међу Словенцима посебно бавио Матија Мурко, а на њу нас је, као на узор, упућивао, између осталих, и Нико Жупанич, како би „из тог студенца љубави према домовини и Словенци пили”. Године 1913. Матица словеначка је објавила *Одабране народне њесме хрвајско-српске*, а с неким преводима српских на-

¹ Мохорјева založba (Мохорјева дружба), прва словеначка издавачка кућа, основана 1851. у Целовцу (Аустрија). Данас је њено седиште у Цељу (прим. прев.).

родних песама срели смо се већ у *Крањској њчелици (Kranjska čbelica)*; с друге стране, српски песник Лукијан Мушицки је Јернеју Копитару посветио чак посебну оду.

У време кад су тежње за стварањем Југославије биле све јаче, аутори југословенских народа су учествовали и у заједничким публикацијама и часописима, штампаним и латиницом и ћирилицом. Наши контакти су постали још тешњи у време обеју заједничких нам држава, када је, упркос свим унутрашњим напетостима међу народима и тежњама за културно-политичком превлашћу, имало смисла одржавати међусобну културну размену и информисање и, по потреби, а нарочито ради даље афирмације двеју Матица, сарадњу на нивоу наших организација. Тако су се 1958. године Матица хрватска и Матица словеначка повезале како би заједничким снагама одбраниле своје зграде од национализације, коју је налагао тадашњи савезни закон, о чему пише историчар Алеш Габрич. Приликом посете Новом Саду 1982. године руководства Матице словеначке – Бога Графенауера и Драга Јанчара – склопљен је договор о тешњој међусобној сарадњи, а о сусретима и активностима те врсте информисао нас је Матичин *Гласник*. Данас, у време када живимо у независним државама, наши контакти се више не заснивају на политичким или одбрамбеним интересима него искључиво на културним, а то значи – на трајним и чврстим темељима.

У погледу информисања Словенаца о српској историји и култури значајну улогу има и данас Матица словеначка: објавила је књигу *Slovenica Balkanica* Игнација Воја, затим књигу Јожа Хорвата о Лужичким Србима и, засад последњу, *Српску историју* Симе М. Ћирковића, а још пре ње словеначки превод књиге пољског Словенца Војеслава Молеа *Уметности Јужних Словена*, у којој је студиозно осветљена и историја ликовне уметности код Срба. О поштовању које Словенци гаје према српској култури говоре и активности не само на књижевном пољу него и у другим областима; почетком XX века посебно је актуелна сарадња ликовних уметника, најпре учешће наших импресиониста на Првој југословенској изложби 1904. у Београду, где су били прихваћени с више разумевања него међу својим сународницима; управо тамо је касније у Музеју савремене уметности сакупљен низ за нас драгоцених слика словеначких уметника. Заувек ће бити запамћено пријатељство између Ивана Грохара и Надежде Петровић, као и за српску уметност значајна улога учитеља сликања Антона Ажбеа, којим су се бавили и српски истраживачи; ту је и стваралаштво Јожа Плечника и других архитеката, вајара Лојзеа Долинара који је живео и стварао и у Београду, а у време Аустроугарске, као сло-

веначком уметнику, замерано му је србофилство, због чега је чак лежао и у затвору. Ту су и везе наших авангардиста које се спомињу и у филму *Силав Медузе* – само да додам да је један од првих југословенских авангардних часописа, *Светлокрет*, изашао у Љубљани. Затим следи послератна сарадња уметника на ликовним колонијама, као и занимање најзначајнијих историчара уметности и галериста за наше ликовно стваралаштво које, у оквиру других установа, траје још и данас – поменимо само Јешу Денегрија.

Најснажнији одјек у нашој колективној односно културној свести (а својевремено и у универзитетским студијским програмима), сем правне заокружености Душановог законика, доживела је непроцењива лепота светски познате средњовековне српске уметности, архитектуре и сликарства. Зато ми је више него разумљиво што тај горући проблем данас тишти Матицу српску и што је забринута за судбину тих споменика, јер је током новијих, турбулентних времена на Косову уништен читав низ српских споменика: од 1999. године до данас циљ непријатељских напада било је 236 цркава, манастира и црквених објеката, а међу њима и оне најдрагоценије – Дечани и Грачаница, за чије чување су данас специјално задужене међународне мировне снаге. О тој забринутости смо недавно у Матици били и писмено обавештени од стране председника Матице српске, а разлог за повећану стрепњу била су настојања Албанаца да Косово буде примљено у Унеску, чиме би ти српски споменици били предати на чување, тј. на милост и немилост Албанцима. Они би, додуше, морали да преузму сваку врсту културне бригае и одговорности за њих; ипак, без обзира на декларисану одговорност према Унеску – у стварности би се, вероватно, десило супротно, бар судећи према досадашњим искуствима и нечувеном уништавању културног наслеђа коме смо данас, нажалост, поново сведоци. Због тога је сасвим могуће разумети бригу Срба, као и бол који је тако суптилно изразио још српски песник Милан Ракић певајући о фресци краљице Симониде у Грачаници којој је Албанац ножем ископао очи, а оне у песниковој души још увек сијају као светлост угаслих звезда. Узгред да споменем да су фреске у Сопоћанима копирале и наши сликари; поред тога, словеначки сликар патер Марко Рупник, у чијој уметности се спајају Запад и Византија, у католичкој капели Надбискупије у Београду је израдио мозаик са европским свецима, међу којима су и Св. Ћирило и Методије. Пре више година ми је поверио да га је српски премијер Зоран Ђинђић непосредно пре своје смрти позвао да мозаицима симболично да свој допринос лепоти и узвишености нове београдске цркве – Храма Светог Саве.

Монументалност српских и македонских споменика, као и ћирилски, а не само глагољски рукописи, својом естетиком и заго-нетношћу надахњивали су и словеначке ликовне уметнике, међу којима и Марија Прегеља, чија се половина стваралачке заоставштине данас налази у Србији; на српске фреске се у свом раду ослањао и наш највећи кореограф Пино Млакар, а Копитар је лично чувао неколико древних рукописа који се данас налазе у Народној и универзитетској библиотеци у Љубљани. Словенци су у послератном периоду утицали на ширење савремених графичких вештина; сетимо се само интензивне сарадње Божидара Јакца и Бошка Карановића, заједно с њиховим студентима, затим српских сликара који су словеначким уметницима били узор на који су се угледали; било је то време када су узајамне везе и међусобно поштовање били веома интензивни.

Наши културни контакти били су, углавном, најживљи у књижевности, коју смо узајамно преводили и изучавали: у словеначкој поезији и позоришним представама, не само код Ашкерца него и код Градника и Подбевшека, симболично је оживео Калемегдан, а у словеначку новију поезију су с дивљењем ушли одједи археолошких ископина – скулптура из Лепенског вира. Тесне су биле и везе наших позоришта, око којих се Матица српска од самог почетка усрдно трудила. Посебно се то односи на извођења популарних Нушићевих комедија. Од словеначких музичара са Србијом је најтешње био повезан Даворин Јенко. Познато је стваралачко пријатељство између Зофке Кведрове и Димитрија Туцовића, а у новије време је за словеначки филм значајно режисерско деловање Живојина Павловића. Поједини српски песници су радо посећивали словеначка места; посебан куриозитет у нашим односима представља *Аниџена смрти*, коју је српски надреалиста Мони де Були написао у Бохињу, а њене делове насловио по околним топонимима; додао бих овде и то да је српске надреалисте међу првима у Југославији позитивно оценио словеначки песник Миран Јарц.

На крају бих се осврнуо и на неке своје личне успомене: још из најранијег детињства и наше кућне библиотеке живо се сећам осећајно надахнутих песама Бранка Радичевића и Градникових превода чика Јове Змаја, из школских дана памтим гостовања српских књижевника, а посебно посету срдачне и маркантне Десанке Максимовић; сећам се како је на тераси ресторана на Главном тргу Новог Места седео Александар Ранковић, на кога смо сви ми, Новомештани, били поносни као на „нашег” долењског зета; из студентских дана памтим честа предавања најистакнутијих српских историчара и археолога који су тако великодушно нудили менторство у раду над магистарским и докторским тезама словеначким

ауторима који због свог образовног профила то нису могли да остваре у свом завичају. Садашњи дугогодишњи уредник и главни секретар Матице словеначке, наш водећи писац академик Драго Јанчар, остаће упамћен на југословенском простору по својој интерпретацији *Нечистије крви* српског писца Боре Станковића, о којем је писао и успрешно га преводио.

Сви ти културни контакти, које бих могао још дуго да набрајам, несумњиво су нас обогатили и оставили драгоценог трага у нама, без обзира на сва могућа другачија историјска пријатељства, трвења и несугласице. Због тога желим и у данашњим околностима, кад се међусобно познавање наших језика и култура, нажалост, мање подразумева него што је то било некад, да трудом обеју сродних Матица наши контакти и даље трају и јачају на „многаја љета”.*

Превела са словеначког
Катија Јуршић Хузјан

* Поздравни говор др Милчека Комеља, тадашњег председника Матице словеначке, приликом гостовања представника Матице српске у Матици словеначкој у Љубљани, 4–5. новембра 2015. године.